

Тема 1.2. Сутність процесу навчання. Зміст освіти

У стислій описовій формі навчання можна охарактеризувати як шлях освіти, як передачу людині знань, умінь, навичок.

Навчання — це процес, у ході якого студенти оволодівають не лише різноманітними знаннями, вміннями і навичками, а й розвивають свої розумові сили, проходять шлях від незнання до знання.

Таке розуміння процесу навчання саме по собі важливе, але для глибокого і повного визначення навчання як дидактичної категорії потрібні інші, конструктивніші підходи.

Різні автори в центр уваги ставлять різні аспекти навчання, різні його боки, вважаючи їх визначальними. Цей факт свідчить про складність означуваного поняття і про складність у спробі відобразити всі його боки одночасно, однаковою мірою підкреслюючи важливість кожної з них.

Одна група вчених визначає навчання як цілеспрямовану взаємодію викладача й студентів, яка послідовно змінюється, в ході якої розв'язуються завдання освіти, виховання і загального розвитку студентів. Отже, в центрі уваги вчених думка про те, що навчання - це цілеспрямована взаємодія викладача і студентів, яка послідовно змінюється.

І. Харламов, видатний білоруський педагог, у своєму підручнику "Педагогіка" під навчанням розуміє "цілеспрямований педагогічний процес організації і стимулювання активної навчально-пізнавальної діяльності учнів з оволодіння науковими знаннями, вміннями і навичками, розвитку творчих здібностей, світогляду, морально-етичних поглядів і переконань". Автор акцентує увагу на тому, що навчання — це педагогічний процес організації і стимулювання активної навчально-пізнавальної діяльності учнів.

У підручнику "Педагогіка" за ред. М. Ярмаченка навчання розглядається як специфічна форма пізнання об'єктивної дійсності.

Дидактика вищої школи, викладач: к. соц. н. Євдокимова В. В.

Вдале визначення поняття «навчання» дав видатний український психолог Г.Костюк, охарактеризувавши його як керування засвоєнням учнями суспільних цінностей, вироблених попередніми поколіннями людей, як складну систему способів здійснюваного в сім'ї, дитячих садках, школах та інших навчальних закладах керування навчальною діяльністю молодого покоління. Таким чином, смислове навантаження у його визначенні навчання припадає на твердження, що це управління навчальною діяльністю учнів, керування засвоєнням учнями суспільних цінностей.

Отже, різні автори в центр уваги ставлять різноманітні сторони навчання як процесу, проте всі одностайні в тому, що навчання — це спільна діяльність учителя й учнів. Діяльність учнів називають учінням, а діяльність учителя — викладанням, хоч є термін, який, на нашу думку, точніше відображає суть діяльності вчителя — це навчання.

Навчання — це не проста сума двох діяльностей, учіння і викладання, це їхня органічна єдність.

Ми вважаємо, що навчання — це процес організації і управління засвоєнням учнями системи знань про суспільство, природу, людину і розвиток на цій основі їх пізнавальних сил, наукового світогляду та позитивних людських якостей.

Процес навчання в історії педагогіки. З історії розвитку світової педагогічної думки відомо, що педагогів у процесі навчання в першу чергу цікавила діяльність учня — учіння, його структура, природа, механізми здійснення. Тому педагогічна наука має велику кількість поглядів на учіння.

Я.Коменський розглядав учіння як придбання знань із різних наук і умінь розв'язувати різноманітні завдання й виконувати дії з використанням набутих знань. Знання розглядалися частково як чуттєві уявлення, а особливо як поняття і їх системи. Головними компонентами учіння, за Я.Коменським, є розуміння, заучування напам'ять, мовна і зовнішня маніпулятивно-ручна дія.

Дидактика вищої школи, викладач: к. соц. н. Євдокимова В. В.

Розуміння він уявляв як пізнання, в якому виділялося два ступені: чуттєвий і раціональний. На чуттєвому ступені використовуються відчуття, сприймання, уявлення. Раціональний ступінь ґрунтується на мисленні. Структура розуміння включає такі компоненти як сприймання предметів, уявлення їх, мислення, яке здійснює порівняння, аналіз, узагальнення та оцінку. Запам'ятовування більшою мірою залежить від розуміння і вправ.

Великий вітчизняний педагог К. Ушинський (1823-1872) розрізняв два види учіння: учіння з одержанням знання від учителя та учіння шляхом розв'язання проблеми. У першому виді він виділяв такі чинники учіння: свідомість, самостійність, наочність, послідовність, систематичність, готовність, повторення і вправи.

Німецький філософ і педагог Й.Гербарт розрізняв учіння як засвоєння знань і умінь та розвиток як удосконалення загальних пізнавальних процесів (увага, пам'ять, мислення). Процес учіння ним трактувався як активна взаємодія психічних елементів — уявлень.

А.Дістервег розрізняв процеси учіння і процеси розвитку, які відбуваються в учінні. Учіння дає матеріальний ефект навчання — знання, уміння, навички. Розвиток — це тренування і вдосконалення мислення, мови, довільної уваги, здібностей.

"Засвоювати і досліджувати предмет за допомогою розуму" — це і є, власне розвиток, на думку А. Дістервега.

Розвиток дає формальний ефект навчання. На той час уявлення А. Дістервега про учіння як про процес, який залежить від методу навчання, були надзвичайно передові. Вони і сьогодні мають винятково важливе значення. Він виділяв два методи навчання: повідомляючий метод (науковий) і елементарний (розвивальний) метод.

Під час навчання за допомогою *першого методу* учитель викладає матеріал, учні його сприймають рецептивно, включаючись, дотримуючись думки учителя. Як бачимо, тут присутній значний елемент пасивності.

Дидактика вищої школи, викладач: к. соц. н. Євдокимова В. В.

Другий метод виглядав так. Учні виходять із певних положень, досліджуючи їх, або те, що впливає з них, і одержують істину шляхом власних роздумів, дослідження, вивчення. Побудова новоутворення є активним процесом, самодіяльністю і вона проходить шляхом об'єднання раніше засвоєних елементів минулого досвіду в нові зв'язки, які відповідають новим знанням і умінням.

Певний внесок у розроблення теорії учіння зробили відомі зарубіжні педагоги, зокрема, такі як американський філософ і педагог Дж. Дьюї (1859-1952), та німецький педагог В. Лай (1862-1926).

Дж. Дьюї розглядав структуру учіння, ототожнюючи його з компонентами процесу мислення (виникнення проблеми — спостереження і розгляд фактів для з'ясування проблеми — утворення гіпотези — перевірка гіпотези в спостереженнях).

Дж. Дьюї вважав, що учіння — принципово активний процес. На його думку, нові знання будуються з елементів минулого досвіду.

В.Лай розглядав учіння як активний процес побудови новоутворень з елементів чуттєвого і мисленнєвого змісту при необхідній участі зовнішніх рухів.

Значний інтерес становлять погляди відомого швейцарського психолога Жана Піаже.

В учінні він виділяв дві фази: асиміляцію й акомодацию.

Асиміляція — включення нового об'єкта в старі схеми, а також розширення сфери застосування наявних окремих схем у різних відношеннях.

Акомодация — пристосування актуалізованих вихідних схем до нових об'єктів дій шляхом зміни структури останніх.

Навчання полягає у підвищенні самостійності учнів у цьому процесі. Необхідною умовою становлення суперечностей як рушійної сили навчання є сумісність пізнавальних сил учня з величиною самої суперечності. Якщо супе-

Дидактика вищої школи, викладач: к. соц. н. Євдокимова В. В.

речність така, що потенційні сили учня дають можливість її розв'язати з деякою незначною допомогою вчителя, то вона стає чинником розвитку пізнавальних сил учня.

Методологічна основа процесу навчання і його рушійні сили.

Методологічною основою дидактики є теорія пізнання і теорія відображення, діалектика, системний підхід як метод пізнання дійсності.

Єдність логічного та історичного, закони діалектичного мислення вимагають всебічно вивчати педагогічні процеси, явища, факти, розкривати наявні зовнішні і внутрішні взаємозв'язки, розглядати педагогічний процес у русі, динаміці, розвитку, бачити в ньому перехід кількісних змін у якісні, вивчати внутрішні суперечності цього процесу, встановлювати єдність протилежностей і на цій основі встановлювати його рушійні сили, керуватися законом заперечення заперечень, аналізувати в єдності теорію і практику, оскільки практика є не лише джерелом пізнання, а й критерієм істини.

Внутрішньою рушійною силою процесу навчання є суперечності між вимогами, які висуваються до знань умінь і навичок учнів і реальними можливостями учнів з їх виконання. Ця суперечність стає джерелом розвитку процесу навчання, якщо висунуті вимоги відповідають можливостям учнів і, навпаки, вона не дає позитивного ефекту, якщо вимоги виявляються дуже важкими або дуже легкими, тобто не перебувають у зоні найближчого розвитку учня. Ось чому для правильної організації процесу навчання необхідно вивчати пізнавальні можливості учня, і добре їх знати.

Таким чином, за всієї різноманітності поглядів різних учених на природу і структуру учіння всі вони однакові в одному: учіння — процес активний, а навчання — це спільна діяльність викладача і студента, це не просто сума двох діяльностей, це їх органічна єдність.

Методологічною основою дидактики є теорія пізнання і теорія відображення; діалектика; системний підхід як метод пізнання дійсності.

Ознаками навчання як дидактичного процесу є:

Дидактика вищої школи, викладач: к. соц. н. Євдокимова В. В.

- спрямованість на досягнення цілей, обумовлених навчальною програмою;
- наявність того, хто навчає і тих, хто навчається;
- спільна навчально-пізнавальна діяльність того, хто навчає і тих, хто навчається;
- спеціальна планомірна організація і керівництво;
- цілісність, єдність, тривалість, систематичність;
- цілеспрямована взаємодія того, хто навчає і тих, хто навчається, у процесі якої відбувається досягнення запланованих результатів;

Учіння обумовлюється і спрямовується змістом освіти, діяльністю вчених-викладачів і передбачає самостійну роботу студента.